

BİZANS SARAY KÜLTÜRÜ 829-1204

Byzantine Court Culture from 829 to 1204

Gülây SONKUR*

Öz

Doğu Roma İmparatorluğu olarak da isimlendirilen 330-1453 yılları arasında geniş topraklarda hüküm süren Bizans İmparatorluğu, araştırmacıların sıklıkla ilgisini çekmiştir. 20. yüzyılın sonuna kadar bu konuda yapılan araştırmalar, siyasî, idarî ve askerî alanlarda olmuştur. Bizans İmparatorluğu'nun saray kültürü ve sosyal hayatını esas alan çalışmalar eksiklik teşkil etmiştir. 1994 yılında literatürdeki bu eksikliğı gidermek amacıyla Dumbarton Oaks'ta uluslararası sempozyum düzenlenmiştir. Dünyanın farklı üniversitelerinden bir araya gelen akademisyenler, Bizans'ın altın çağı olan 829-1204 yılları arasındaki saray kültürüne dair çeşitli sunumlar yapmıştır. Bu çalışmada, *Bizans Saray Kültürü 829-1204* isimli kitabın değerlendirmesi yapılmıştır. Değerlendirilen kitap, Dumbarton Oaks'ta uzun yıllar Bizans çalışmalarını yürüten Henry Maguire editörlüğünde bir araya getirilen Bizans saray kültürüne ilişkin on dört ayrı makaleyi ihtiva etmektedir. Kitapta yer alan makaleler; imparatorluk törenleri, kıyafetleri, saray bahçeleri, imparatorluğun simgesel motifleri, dönemin devletleri ile ilişkiler bağlamında Bizans'ın imparatorluk kültürü gibi çok çeşitli alanlara temas etmektedir. Bizans saray kültürüne ilişkin geniş bir kompozisyon örneği sunan kitap, saray hayatıyla bağlantılı detaylı konulara da temas ettiğinden, kitabın diğer Bizans çalışmalarından ayrı bir yeri bulunmaktadır. Bu çalışmada, yazarların vurguladıkları meseleler, konuya yaklaşımları, meseleler arasındaki bağlamlar, dil ve üslup özellikleri incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: tarih, orta çağ, Bizans İmparatorluğu, saray kültürü, Henry Maguire.

ABSTRACT

The Byzantine Empire, also known as the Eastern Roman Empire, which ruled over large lands between 330 and 1453, has often attracted the attention of researchers. Researches focus on this subject until the end of the 20th century were in the political, administrative and military fields. Studies based on the palace culture and social life of the Byzantine Empire constituted a deficiency. In 1994, an international symposium was held in Dumbarton Oaks in order to fill this gap in the literature. Academicians

* Yüksek Lisans Öğrencisi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye. E-posta: gulays97@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-0430-906X.

from different universities of the world made various presentations on the palace culture between 829–1204, the golden age of Byzantium. In this study, the book named “Byzantine Palace Culture 829–1204” was evaluated. The evaluated book contains fourteen separate articles on Byzantine palace culture, compiled under the editor of Henry Maguire, who conducted Byzantine studies at Dumbarton Oaks for many years. Articles in the book; It touches on various areas such as imperial ceremonies, clothes, palace gardens, symbolic motifs of the empire, and the imperial culture of Byzantium in the context of relations with the states of the period. The book, which presents an extensive composition example on Byzantine palace culture, also touches on detailed topics related to palace life, so the book has a separate place from other Byzantine studies. In this study, the issues emphasized by the authors, their approaches to the topic, the contexts between the issues, language and stylistic features were examined.

Keywords: history, mediaeval, Byzantine Empire, palace culture, Henry Maguire.

Maguire, Henry (2022). *Bizans Saray Kültürü 829–1204*. Çev. Müfit Günay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 428 sayfa.

Yaklaşık olarak bin yıldan fazla ayakta kalan Bizans İmparatorluğu hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmaların teması, özellikle askerî ve siyasî faaliyetler üzerine olup, Bizans saray kültürü hakkında yapılan çalışmalar ise eksiklik teşkil etmiştir. Literatürdeki bu eksikliği gidermek amacıyla 1994 yılında Dumbarton Oaks'ta “829'dan 1204'e Bizans Saray Kültürü” isimli bir sempozyum düzenlenmiştir. Burada farklı üniversitelerden on dört akademisyen Bizans'ın saray kültürüne dair çeşitli konularda sunum yapmıştır. İlgili konuda sunum yapan akademisyenlerin her biri Bizans tarihi, sanatı, kültürü veya Orta çağ tarihi ve sanatı üzerine araştırmalar yapan, Bizans çalışmalarıyla bütünleşmiş, alanında uzman kişilerdir. İlaveten yazarların tamamı deneyimli profesörler olup makalelerini akademik üslupla yazmışlar, ortaya koydukları tezlerini Bizans kaynaklarına, vakanüvislere, ilgili alanda daha önce yapılmış çalışmalara dayandırmışlardır. Bununla birlikte yazarların çoğu Bizans alanında yeterli arşiv belgelerinin, toplanmış verilerin, günümüze kalan objelerin büyük oranda eksiklikler barındırdığını bu sebeple Bizans alanında özellikle saray kültürü hakkında yapılacak çalışmaların zor süreçleri içerdiğini belirtmişlerdir.

Değerlendirilecek olan bu kitap, ilgili sempozyumda yer alan makalelerin Henry Maguire editörlüğünde bir araya getirilmesinden teşekkür etmiştir. Harvard Üniversitesi'ne bağlı Dumbarton Oaks'ta Bizans çalışmaları alanı özel olarak ayrılmıştır. Bu alanda Bizans hakkında belgelerin birikimi, çalışmaların yapılması, Bizans tarihi ve sanatıyla ilgili yeni açılımların sağlanması

hedeflenmektedir. Dumbarton Oaks Bizans Araştırmaları Müdürü Profesör Henry Maguire kitabın editörlüğünü yapmıştır. Editör önsözde Bizans çalışmalarının azlığından söz eder. Siyasî ve askerî alanda yapılan araştırmalar bulunsa da saray hayatına dair kapsamlı çalışmaların yapılmadığını belirtir. Kitapta Bizans saray yaşamının birbiriyle bağlantılı her yönüne temas etmeyi amaçladıklarının altını çizer. Hem kitapta makalesi yer alan akademisyenler hem de editör Henry Maguire Bizans'ın altın çağını içeren dönemi esas alarak Bizans saray kültürünü birçok açıdan ele alma gayretinde olmuşlardır. Öyle ki kitap saraya dair birçok alanı ihtiva etmekte, konular birbirinin devamı niteliğinde olmamaktadır. Saray, bir devletin işleyişi, fonksiyonları, eğlence ve sanat anlayışı, devlet kültürü bakımından pek çok temel yapı taşını gösteren somut bir örnektir. Kitap, yüzlerce yıl hüküm süren Bizans İmparatorluğunun ve devlet anlayışının saray kültürüne yansıyan yönlerini çeşitli başlıklar altında ele alarak bu durumu göz önünde bulundurmuştur. Nitekim başlıkların farklı açılardan konuya yaklaşarak saray kültürü çerçevesinde birleşmesi bunun bir göstergesidir.

Makalelerden oluşan bu kitap, 1997 yılında sempozyumun yapıldığı Dumbarton Oaks'ta basılmıştır. Türkiye'de Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan bu kitabın tercümesi Müfit Günay'a ait olup 428 sayfadan oluşmaktadır. 2017 yılında Türkçe ilk baskısı, 2022 yılında ikinci baskısı yapılmıştır. Bu değerlendirmede aynı yayınevinin 2022 yılında yaptığı ikinci baskı esas alınmıştır. Kitap kapak resmi olarak Hz. İsa'nın tahtta oturarak bir elinde İncil'i tuttuğu Ayasofya'daki meşhur mozaik tercih edilmiştir. Bu çalışmada yazarların üzerinde durdukları hususlar, konuya yaklaşımları, meseleler arasındaki ilişkiler, dil ve üslup özellikleri incelenecektir. Yazarların vurguladıkları noktalar göz önünde bulundurularak Bizans saray kültürünün genel hatlarıyla tanınması hedeflenmektedir. Kitap farklı yazarlara ait makalelerden oluştuğundan bütüncül bir şekilde değerlendirme yapılamamaktadır. İlaveten yazarların akademik kariyerlerine dair bilgilerin giriş kısmında tek tek açıklanması bir zorluk teşkil edecektir. Bu sebeple her biri yazdığı makalesinde kısaca tanıtılacaktır. Başlıklar birbirinden tamamen bağımsız olduğundan makaleler kendi içinde değerlendirilip genel kanaat sonuç kısmında ele alınacaktır. Bu şekilde bir usul takip edilerek konunun bütüncül ve daha anlaşılır olması amaçlanmaktadır.

Kitabın ilk konusu "Ayasofya Kilisesi'nde İmparatorluk Ritüeli" üzerinedir. Bir saray kültürünün temelini oluşturan taç giyme töreni hakkında bilgiler verilir. Bu bölümün yazarı Maryland Üniversitesi Bizans tarihi Emeritus Profesör George P. Majeska, törendeki ritüelleri imparatorun kutsal bir figür olarak nitelendirilmesiyle ilişkilendirir. Yazar, "Törenler Kitabı"nı esas alarak detaylı

bilgilere yer verir. İmparatorun Ayasofya'nın güney kapısından girmesiyle tören başlar. Patrik'in el verme, kutsama, dua etme, komünyonu yedirme ritüelleri sırasıyla gerçekleşerek tören tamamlanır. Majeska, "Törenler Kitabı"nda yer alan bu ritüelin farklı rivayetlere dayandığından bahseder. Bu nedenle taç giyme töreniyle ilgili farklı bilgileri aktarırken tekrara düşer. İla-veten, konuyu anlatırken sadece rivayetlere yer vermekle yetinir, sık sık yorumlar yapmaz. Yazarın konuya dair görüşleri sonuç kısmında yer alır. Bu törenin Bizans'ın simgelerle dolu saray kültürünün bir parçası olduğunu savunur. İmparatorun taç giyme töreninde yer alan sembollerin kolayca çözümesinin istenmediğini iddia eder. Tören hakkında farklı rivayetlerin bulunmasını, Bizans'ın her şeyi sembollere dayandırma anlayışından kaynaklandığını belirtir. Son olarak Bizans İmparatorlarının kutsal bir imajı olsa da bir papaz-kral olmadığını, çelişkili gibi görünen bu durumun Bizans'a mahsus bir metafor olduğunu düşünür. Majeska'nın "imparatorluk" ile "kutsallık" kavramları arasında bir ilişki kurarak konuyu ele aldığı görülür. Yazarın yapmış olduğu yorumlar bu görüşü destekler niteliktedir. Bizans'ın saray bahçeleri, kitapta ele alınan diğer bir konudur. Western Ontario Üniversitesi Bizans tarihçisi Emeritus Profesör A. R. Littlewood'un yazmış olduğu bölümde, Bizans'ın diğer devletler etkilediği ve onlardan etkilendiği hususlar üzerinde durulur. Littlewood, konusunu antik dönemde yer alan devletlere ve Bizans'la çağdaş devletlere yer vererek temellendirir. Şam Ümeyye Camii'ndeki Bizans mozaikleri Bizans'ın etkilediği noktayı yansıtırken; Abbasi sarayı tarzında meyve ağaçlarıyla dolu bahçelerin Büyük Saray'da da görülmesi etkilendiği hususlara örnek gösterilir. Bizans sarayının ayrılmaz bir parçası olan simgeler bahçelerde de kendini gösterir. Cenneti hatırlatan avluların, havuzların, şekillendirilmiş ağaçların saray bahçesinde yer alması Bizans'ın soyut olanı somuta dönüştürme anlayışına işaret eder. Nitekim yazarın konuya yönelik Yeni Ahit'ten örnekler vermesi bu görüşü destekler niteliktedir. Littlewood buna ek olarak, imparatorların yazın serinlemek için daha ihtişamlı ve rahatlatıcı bahçeler inşa ettirdiğinden bahseder. Bizans'ın bahçe anlayışının sadece estetik amaçlı olmayıp yerine göre ihtiyaç, cenneti yeryüzünde yaşama, Tanrı'yı yeryüzünde ona layık olarak temsil edebilmek gibi çeşitli sebeplere dayandığı söylenebilir.

Kitapta temas edilen diğer bir konu Bizans saray kıyafetleri hakkındadır. Bizans tarihi ve sanatı alanında birçok çalışma yapmış olan Profesör Elisabeth Piltz'in ele aldığı makalede kıyafetlerin protokolü ve anlamları üzerinde durulur. Katı kurallarla belirlenen kıyafetler ve renkleri, Bizans'ın simgelere dayanan kültürünün bir parçasıdır. Herkes ait olduğu statüye göre kıyafet

giymek zorundadır. Örneğin, törenlerde imparatora ait olan altın rengi, beyaz, eflatun, mavi ve yeşili diğer insanlar kullanamazlar. İlaveten Majeska makalesinde, imparatorun kutsal kabul edildiğinden bahsetmişti. Piltz, imparatora ait her şeyin kutsal kabul edildiğini söyleyerek bu konuya katkıda bulunur. Yazar, kıyafetlerin litürjik törenlerle anlamsal bir bağlamı olduğundan bahseder. İmparatorun, katıldığı özel günlerde törenin her bir aşamasında farklı bir anlamı taşıyan kıyafet giydiğini örnek gösterir. Piltz, Bizans'tan günümüze çok az sayıda parça kaldığından şikâyet eder. Bizans'la sık sık temas halinde olan devletlerde imparatorluğa ait birtakım bulgulara erişilmesinin yeni bir açılım sağlayacağını önemini belirtir.

Bizans saray kültürünün yapı taşlarından birini de rölikler oluşturur. İnsanlık tarihi boyunca her dinin kutsal emanetleri olmuştur. Bu kutsal emanetler, devletler tarafından meşru bir otorite kurmanın yolu olarak görülmüştür. Kitapta Harvard Üniversitesi Bizans sanatı Profesörü Ioli Kalavrezou'nun temas ettiği bu kritik konu, Bizans İmparatorlarının kutsal emanetlere sahip olma ve onları korumaya dair icraatları üzerinde durur. İslamiyet'in yayılmasından sonra Konstantinopolis, Hristiyanlığın bekçisi konumunda olmuştur. Burayı kutsal bir merkeze dönüştürmek isteyen imparatorlar, özellikle Kudüs'ten çok sayıda kutsal emanet getirtmişlerdir, Aziz Stephanos'un ve Vafizci Yahya'nın rölikleri bunlardan birisidir. Yazar, bu röliklerin başkente getirildiğinde halkın görmek ve dokunmak için can attığından bahseder. Kalavrezou, röliklere önem veren halkın gözünde imparatorluk kavramının yeni ve güçlü bir anlam kazandığını söyleyen yorumu kayda değerdir. Bizans saray kültüründe rölikleri tamamlayıcı bir öge olan kült ikonlar yer alır. Southern Methodist Üniversitesi Bizans tarihi Profesörü Annemarie Weyl Carr'ın kaleme aldığı bu bölümde, ikonların imparator tarafından desteklenmesiyle Konstantinopolis'i yeni bir Kudüs olarak nitelendirme amacı üzerinde durulur. Halkın ikonlara vermiş olduğu mucizevi anlamların da bu amacı desteklediği görülür. Örneğin; bir dileğe ulaşmak, hastalıktan kurtulmak, kötülüklerden korunmak amacıyla sık sık ikonlara müracaat edilmiştir. Carr, diğer ikonlardan ayrı bir konumda olan Hodegetria'nın Bizans'taki önemini vurgular. İnananlara yol gösteren eliyle tasvir edilen Meryem Ana, savaşlarda askerin yanında götürülmüş, hanedandan ölen kişilerin mezarına refakat etmesi için başucuna konulmuştur. Bu bilgilerin ışığında, özellikle Anadolu'da yaygın olan türbelerden medet ummak veya ağaca kurdele bağlamak gibi eylemlerin kaynağının Bizans olabileceği akla gelir.

Kitabın temas ettiği konulardan birisi de Bizans etkisinin görüldüğü Palermo şehrindeki Cappella Palatine örneğidir. California Üniversitesi Sanat

tarihi profesörü, Bizans sanatı hakkında çeşitli çalışmaları olan Profesör William Tronzo'nun ele aldığı bu mesele, Orta Bizans dönemindeki Hristiyan algısının Batı'ya yansımından teşekkül etmiştir. Bu kraliyet şapeli, Latin ve Arap öğelerin bir arada kullanıldığı mimari bir üsluba sahiptir. Bunun yanında Batı'daki Hristiyanlık anlayışıyla Doğu'daki Bizans'ın anlayışını da barındırmıştır. Bizans'ta olduğu gibi Hz. İsa'nın yaşam döngüsü anlatılır. Bu şapelde göze çarpan diğer bir husus ise Kral Ruggiero'nun Hz. İsa'ya benzer şekilde tasvir edilmesidir. Tronzo bu tasviri, Bizans imparatorlarının dahi cüret edemediği bir eylem olarak tanımlar. İlaveten yazar, ilgili konunun daha kapsamlı araştırmalarla çözümlenebileceğini belirtir.

Kitapta, Bizans İmparatorluğu'nda rölüklerin, kült ikonların, Palermo örneğinin ardından devletlerarası ilişkilere temas edilir. Bu ilişkiler, Bizans'ın etkileşimde olduğu devletlerle birbirlerine gönderdikleri hediyeler üzerinden ele alınır. Ünlü sanat tarihçisi Profesör Oleg Grabar'ın anlattığı bu konu, Bizans İmparatorluğu ile Fatimiler, Abbasiler, Selçuklular arasındaki hediyelerle şekillenir. Bu durum devletlerin zevklerini yansıttıkları veya birbirlerine mesajlar gönderdikleri bir hal alır. Hediyeler arasında kumaşlar, kâseler, kutular, mücevherler, köleler yer almıştır. Grabar, Bizans'ta bu nesnelere çok azının bugüne ulaştığını belirtir. Bizans'ın gönderdiği değerli nesnelere ise, bir çocuğun elinde oyuncak ya da bir kapı tutucusu olduğunu söyler. Bu sebeple ilgili nesnelere aydınlatıcı tarihi bilgiler sunamayacağına değinir. Fakat yazar hal böyle olmasına rağmen, devletleri birbirinden ayıran kilise ve ikonun, cami ile Kutsal Kitapların o dine mahsus kültüründen ziyade çok daha yaygın bir şekilde paylaşıldığı kanaatini taşımaktadır.

Bir saray kültürünün vazgeçilmez unsurlarından birisi de edebiyattır. Kitapta, Bizans saray edebiyatı ve şairleri hakkında Amerikan Bizans tarihçisi Profesör George T. Dennis tarafından detaylı bilgilerin sunulduğu bir makale yer alır. Dennis, şiirin bir siyaset aracı olarak kullanıldığını ve şairin imparatoru yüceltmesinin bir zorunluluk olduğunu söyler. Şiirlerde imparatorun soyu, eğitimi, fiziksel görünümü, güzel ahlakı vurgulanarak anlatılmalıdır. Bunun karşılığında imparatorlar da şairleri memnun eden ücretler verirler. Bir nevi patronaj sistemini teşkil eden bu duruma, İslam devletlerinde de rastlanır. Bizans'ın patronaj sistemini kullanması onun, Batı ile Doğu unsurlarını bünyesinde topladığının örneklerinden birisidir. Şiirin arka planı hakkında bu bilgileri veren Dennis, Bizans saray şairlerinin akan sulara, hamamlara, Tanrı'nın birliğini vurgulayan konuların yoğunlukta olduğu şiirler yazdıklarını kaydeder. İmparatorluk imgesini ve saray zihniyetinin bu mesajlar vasıtasıyla bütün im-

paratorluğa ve günümüze kadar nakledildiğini belirtir. Bizans saray edebiyatının bağlamında imparatorluğun altında çağında öne çıkan iki isim yer alır. St Andrews Üniversitesi ve Koç Üniversitesi'nde Bizans tarihi profesörü olan Paul Magdalino ele aldığı bu çalışmada, düz yazı ve şiirde meşhur olmuş Leon Khoirosphaktes ve Konstantinos Manasses hakkında bilgiler verir. Magdalino, bu iki isim hakkında açıklamalar yapmadan önce Bizans sarayı içinde hükümdarların eğlence ortamlarından bahsederek konusunu temellendirir. Böylelikle bu şairlerin nasıl öne çıktıkları hakkında konu bütünlüğü oluşturmak istediği izlenimini verir. Bu duruma dair İmparator I. Manuel'in belagatlı konuşma yarışmaları ve teolojik tartışmalar tertip etmekten büyük bir zevk aldığı örneğini verir. Yazarların ve şairlerin hükümdarların teveccühünü kazanabilmek için bütün becerilerini ortaya koyduğunu belirtir. Bu sebeple yazı ve şiirlerde odak noktasının Bizans sarayının ve kültürünün değil, başlı başına imparatorların olduğunu ekler. İlaveten yazar, saray şiirlerinin içeriğine yönelik sarayda aşk şiirlerinin romantik olmayıp, ayıplanan erotik bir durum olarak algılandığından bahseder. Magdalino, buradan hareketle Bizans saray kültürünün Orta çağ Batı saraylarına göre ketum olduğu değerlendirmesini yapar. Bu genel bilgilerin ardından VI. Leon ve I. Manuel'in imparatorlukları zamanında yaşayan Khoirosphaktes ve Manasses'in öne çıkma sebeplerine değinir. Bunun başında edebi kariyerleri boyunca ikisinin de seküler kalmaları olduğunu iddia eder. Nitekim VI. Leon ve I. Manuel, hükümdarlıklarının kutsal olduğu anlayışında en ileri giden imparatorlardı. Khoirosphaktes ve Manasses hükümdarların himmetine bağlı kalarak kalıcı bir yer edindiler. Magdalino'nun bildirdiğine göre her ikisi de diplomatik görevler yürüttüler ve saray hakkında "ekfrasis" denilen betimleyici şiirler yazarak övgü topladılar. 12. yüzyılda popülerleşen "ekfrasis"lerin temelini oluşturmaları onların ayırt edici diğer bir özelliğidir. İkisi de saray edebiyatına dair eserler yazmışlardır. Magdalino, bu eserlerden çok azının günümüze kaldığını belirtir fakat hangi eserlerinin kaldığı hakkında bilgi vermez. Khoirosphaktes'in hamam üzerine yazdığı şiirde akan suları, açılan kapıları tasvir ederken bunları imparatorun yaratısına atfederek farklı bir yöntemle hükümdarı över. Magdalino, bu yöntemin farklılığını ortaya koymak isteyerek analizlerde bulunur ve metnin simgelerle dolu olduğunu yorumların okuyucuya bırakıldığını söyler. Son olarak Khoirosphaktes ve Manasses'in teoloji içerikli şiirlerine değinir. Şiirlerde Tanrı'nın yüce ve tek olduğunun belirtilmesi önemli bir husustur. Bu durum çoktanrıcılığı çürüten bir anlayışı barındırır. Yazar da bu algının ilginç olduğu kanısındadır. Tek tanrıcılığı anlatan şiirlere temas eder. İlaveten dipnotlarda

şiiirlerin Latince orijinal hallerine de yer vererek makalesini tamamlar. Böylece Magdalino, genelden özele giden bir anlayışla Bizans sarayında şiiirlerin muhteviyatına dair yeni bir açılım sağlama gayretinde olduğunu gösterir.

Kitapta, Bizans sarayının sosyal hayatına dair bir süre Dumbarton Oaks'ta çalışmış Bizans tarihi uzmanı Profesör Alexander P. Kazhdan ve Harvard Üniversitesi Tarih alanın Profesör Michael McCormick'in birlikte ele aldığı makale yer alır. Bu makalede sarayda günlük hayatın nasıl olduğuna, geleneklerine, sarayın mahiyetine temas edilir. Büyük Saray'da on binden fazla kişinin yaşadığı belirtilir. Yazarlar bu sayıyı abartılı bulsalar da imkânlar dâhilindedir. Kadınlar ve erkeklerin ayrı ayrı sosyal alanlara sahip olduğuna değinilir. Hanedan ailesindeki kadınların da davet sofralarında ayrı oturdukları bir nevi haremlik-selamlık anlayışının olduğu anlatılır. Saray içinde sosyal sınıfların olduğu fakat sınıflar arası geçişin yapılabildiği bilgisi verilir. Hadımlardan teşekkül eden bir hanedanın yönetici sınıfa geçmesi örnek verilerek konu güçlendirilir. İlaveten sarayın öğlen ve gece vakti kilitlendiğine, din adamlarının da sarayda yaşamalarının zorunlu olduğuna, devlet adamlarının zaman içinde köşklerde yaşamaya başladığına temas edilir. Böylelikle Bizans sarayının niceliksel ve niteliksel olarak sosyal yaşantısı tasvir edilir.

Sarayda görev alan devlet adamlarının unvanları ve gelirleri kitapta bahsedilen bir der konudur. Bizans aristokrasisi ve bürokrasisi alanında uzman Nicolas Oikonomides tarafından kaleme alınan bu makale, Bizans sarayında görevli gruplara, sınıfsal farklılıklara ve unvanların gelir düzeyini ne ölçüde etkilediğini açıklar. Bizans metinlerini temel alarak devlet görevlilerinin maaşları hususunda bilgiler verir. Ücretlerin yıllık olarak dağıtıldığını, üst düzey görevlilerin maaşlarını imparatorun elinden aldıklarını belirtir. Hiyerarşik sıralamanın en üstünde papaz sonrasında baş general ve baş amiral yer alır. Yazar, hepsinin torbalar dolusu ücret aldığını hatta odalarına taşımak için yardım aldıklarını anlatarak maaş verme törenini tasvir eder. Bizans sarayında maaşların yanında değerli nesnelere ve yiyecek tedariki de bulunur. Oikonomides, ipek giysilerin ve bazen hurma ağacı dalı gibi simgesel objelerin de hediye olarak verildiğinden bahseder. İlaveten verilen ücretlerin tam bir rakamla ifade edilemeyeceğini söyler fakat bunun sebeplerine değinmez. Yüksek mevkideki kişilerin ücretleri hususunda tasarruflarının sınırlandırılması önemli bir konudur. Bu kişiler ticaretle uğraşamaz %4'ten fazla faiz alamazlardı. Sadece gayrimenkule yatırım yapabilirlerdi. Oikonomides, bu durumun Bizans merkezî devlet anlayışının bir yansıması olduğu görüşündedir. Yazar, Bizans maaş sisteminin 11. yüzyılda girdiği sıkıntılara değinerek yüz-

yıllar içindeki değişimi kapsamlı bir şekilde ortaya koymayı hedefler. Bu yüzyılda altının değerinin düşmesi, merkezî sistemde bozulmalar meydana getirdi. Bu sebeple devlet görevlilerinin hiyerarşisi katı kurallara büründü ve soylu bireylere, imparatorun akrabalarına mahsus kılındı. Yazar, devletin bu konuda düzenlemelere ilişkin girişimlerinin netice vermediğini savunur. Bu görüşünü devletin nakit hacminin daralmasına ve aristokratlara imtiyazlar verilmesine yönelik verilerle destekler. Böylelikle Bizans sarayındaki ekonomik durumların mahiyeti ve değişimleri hakkında bilgiler ortaya koyar.

Orta çağ dünyasında geniş bir zaman diliminde mevcudiyetini devam ettiren Bizans sarayında mitler de ilgi çeken bir konu olmuştur. Bizans sanatı ve tarihi alanında uzman James Trilling tarafından “Bizans Saray Mitinde Sanat ve Teknoloji” adı altında bu konu ele alınmıştır. Trilling, her sarayın kendi mitini oluşturduğunu, efsanelerin o dönemde ve tarihsel süreç içinde daima ilgili çektiğini belirtir. Bizans saray kültürü hakkında verilerin yetersizliği bilinen bir husustur. Fakat Trilling, mitler konusunda bolca Orta Bizans belgesinin olduğunu söyler. Mitlere yönelik simgesel motiflerin sıklıkla eşyalara, mücevher kutularına, halılara, giysilere işlendiğinden bahseder. Bu durumu dünyanın çeşitli müzelerinde yer alan objelerden görselleri vererek temellendirir. Majeska'nın imparatorluk törenlerini anlatırken bol bol atıfta bulunduğu “*Törenler Kitabı*”ndan Trilling de istifade eder. Törenlerdeki simgelerin mitlerle bağlamını kurmaya çalışır. Bizans saray mitinde bülbül öne çıkan bir efsane olmuştur. Şakımasından çok etkilenilen bülbülün taklidini yapan mekanik bir kuş yapılması sarayda yankı uyandırır. Trilling, automata ismi verilen otomatik fıskiyelerin varlığından, süslü su saatlerinin olmasından bahsederek Bizans'ın saray içindeki sanat ve teknolojiyi birlikte kullanımına örnek verir. İlaveten Khoirosphaktes'in şiirlerinde yer alan imparator merkezli efsanevî öğelere atıfta bulunur. Yazar, Bizans şiirlerinde, mitlerinde, teknolojisinde daima imparatorun odak noktası olduğu kanaatindedir. Ona göre imparator kendini haşmetli göstermek adına olağanüstü hallere müracaat etmiştir. Nitekim tahtın yanında kükreyen aslanların olması, zürafaların ağızından ateş çıkarması bu duruma bir örnektir. Makalede, Liutprand'ın “*Antapodosis*” isimli eserine geniş yer verilir. Bu eser, Bizans sarayındaki olağanüstü durumları, ziyaretçilerin ürperdiği anların olduğunu anlatır. Trilling, bu efsanelerin hem düşmanı etkileyerek korkutmak hem de halkı tam bağımlı hale getirmek amacı taşıdığı kanaatindedir. Bir sanat tarihçisi yorumuyla imparatorluk sarayının semboller dolu olduğunu yineleyerek her şeyin ötesinde merkezîyetçi bir anlayışı barındırdığını savunur.

Kitapta Ayasofya ve Ahtamar (Akdamar) Kilisesi'nde hükümdar figürü hakkında kıyaslamaların yapıldığı bir makale bulunmaktadır. Bu konu sanat tarihçisi ve Bizans'ın bıraktığı izleri sanatsal olarak inceleyen Catherine Jolivet-Levy tarafından ele alınmıştır. Jolivet, makalesini iki önemli kilisenin bir-birinden farklı olarak öne çıkma sebepleri üzerinde durarak şekillendirir. Jolivet konuyu, İstanbul Ayasofyası'nda ve Ahtamar Kilisesi'nde bulunan resim ve heykeller bağlamında değerlendirmeyi hedefler. Ayasofya'da imparatorun bulunduğu yeri, törenleri yönetmedeki rolünü, Ayasofya'nın galerilerinde bulunan resimlerin fonksiyonunu tasvir eder. Bu tasvirleri çeşitli görsellerle destekleyerek daha anlaşılır kılar. Süslemelerdeki detayların, ayınların ilerleyişinin ve hükümdarın merkezî bir konumda olmasının imparatorun Tanrısal bilgeliğin yetkisini almış kişi olarak yansıtıldığını iddia eder. Ardından Van'da bulunan Kutsal Haç'a atfedilerek inşa edilen Ahtamar Kilise'nin tasvirlerine yer verir. Jolivet, Ahtamar'ın birçok hayvan, bitki, insan figürleri ve bağ bezemeleri ile dolu olmasının Bizans'ın doğayla sanatı birleştirme gayretinden kaynaklı olduğunu belirtir. Fakat Ahtamar'ı diğer Orta Bizans kiliselerinden ayıran husus döviz sahnelerinin, aslanlar ve yabanıl hayvanların, kuşların resmedilmesinin İslam saray sanatı özelliklerini taşımasıydı. Jolivet bu durumun, Abbasi halifelerinin ihtişamını yakalama arzusundan olduğu kanaatinde. Nitekim Kral Gagik döneminde yaptırılan bu kilise, Araplarla ilişkilerin yoğunlaştığı bir zamana denk gelir. Bu sebeple Ahtamar'da Orta Asya ve Arap kültüründe yer alan ziyafet sahneleri de tasvir edilmiştir. İlâveten bu kilisede, Âdem'in kafa büstünün bulunması ilginç bir noktadır. Yaratılışın efendisi Âdem ile yeryüzünün efendisi imparatorun simgelerle dolu Bizans anlayışında oldukça mâkul bir yeri vardır. Yazar bu durumu, yeryüzü kralı ile Âdem arasında benzerlik kurulmak istenmesi yönünde yorumlar. Bu yorumunu İncil'den cümlelere dayandırır. Böylelikle Ayasofya ve Ahtamar'ın inşa edildikleri dönemlerde devletlerin içinde bulunduğu ilişki açısından, etkilendiği faktörlerden hareketle Ayasofya ve Ahtamar Kutsal Haç Kilisesi'nin ortak ve farklı yönlerini ortaya koyar.

Kitabın temas ettiği son konu Bizans'ın göksel saray motifi üzerinedir. İlgili makaleyi Dumbarton Oaks'ta Bizans çalışmaları alanında müdürlük yapmış Emeritus Profesör ve kitabın editörü Henry Maguire ele almıştır. Semboller hayatlarının bir parçası haline getiren Bizans İmparatorluğu, birisi Konstantinopolis'i merkez alan gerçek, diğeri cennette yer alan hayali bir saray anlayışına sahiptir. "Her imparator bir Tanrı imgesidir." anlayışı benimsenerek soyut olan cennet, imparator için sarayda somutlaştırılmak istenmiştir.

Maguire, artık imparatorların bir melek gibi tasvir edilmeye başladığını söyleyerek bu görüşü destekler. Buna ek olarak Bizanslıların Tanrı'nın sarayı olarak nitelendirdikleri Bizans Sarayı'nda imparator, itaatkâr bir konumda tasvir edilir. Bütün bunlar Bizanslılar için dünyevi ve göksel saraylar olarak ayrı iki mekân olmamış bilakis birbirini tamamlayan ortak oluşumlar olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak, değerlendirilen kitapta imparatorluk sarayı, törenler, giysiler, sembolik anlamlar, ikonlar ve rölikler, sarayın sosyal yapısı, imparatorluk ideolojisi gibi çok çeşitli konuları ele alan makalelerle kapsamlı bir çalışma ortaya konulmuştur. Bizans sarayına dair çok yönlü bir bakış açısıyla yazılan bu kitap, Bizans'ın değinilmeyen noktalarına temas etmiştir. Saray kültürünün tanınmasından hareketle Bizans'ın devlet anlayışı ve fonksiyonlarının neye tekabül ettiği açıklanmak istenmiştir. Bizans İmparatorluğu'nun 829-1204 yılları arasındaki üç yüz yetmiş beş yıllık altın çağı seçilerek saray kültürüne ve imparatorluk motifine dair nadide örnekler sunulmuştur. Doğu ve Batı öğelerini bünyesinde bulundurarak Tanrı'nın temsilcisi olan imparatorun dünya üzerindeki merkezî hâkimiyeti vurgulanmıştır. Bu hâkimiyet ise, imparatorluk ideolojisinin doğal bir yansıması olarak nitelenmiştir. Geniş bir kompozisyon örneği sunan kitapta akademik bir üslup kullanan, Bizans alanında uzman yazarlar, bilgileri aktarmanın yanı sıra sık sık sorular sorup yorumlar yaparak konuya ilişkin yeni bir açılım sağlama amacında olmuşlardır. Her konuda semboller üzerinden bir anlayışı benimseyen Bizans İmparatorluğunun dinî, siyasî, kültürel alanlardaki yansımaları üzerinde durulmuştur. Yazarların şüpheyile baktıkları hususlar, vermiş oldukları tavsiyeler ve kesinlik kazanamayan meseleler, yapılacak olan yeni araştırmalarla desteklenmelidir. Böylelikle Bizans sarayına ilişkin geniş ve yeni bilgiler gün ışığına çıkacaktır.

Kaynakça

Maguire, Henry (2022). *Bizans Saray Kültürü 829-1204*. Çev. Müfit Günay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

“COPE–Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” ereve-sinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu alıřma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

ıkar atışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir ıkar atışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE–Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*